

УДК 373.5.035:316.623-056.49

Практики формування просоціальної поведінки підлітків уразливих категорій

Валентина КИРИЧЕНКО,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України, ORCID ID 0000-0003-1248-1588,

Валерія НЕЧЕРДА,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України, ORCID ID 0000-0003-2571-5785

У статті розглянуто ефективні форми, методи і технології формування просоціальної поведінки підлітків уразливих категорій у закладах загальної середньої освіти. Акцентовано увагу на соціальній практиці, шкільних службах порозуміння, театральних виставах різних жанрів, фото-, відео-технологіях. Обґрунтовано, що залучення підлітків до творчої і суспільно значущої діяльності допомагає утримувати їх від виявів асоціальної поведінки та сприяє особистісному зростанню, самореалізації і розвитку просоціальних якостей.

Ключові слова: просоціальна поведінка, формування просоціальної поведінки, практики, форми, методи, технології, підлітки, підлітки уразливих категорій.

Постановка проблеми. З огляду на кардинальні зміни в економічній, культурній, освітній та інших сферах життя українського суспільства, зміст і організація сучасного виховання мають базуватися на загальнолюдських цінностях, бути спрямованими на особистість молодої людини, її активну соціалізацію і формування життєво важливих компетентностей. Однак різноманітні виклики сучасності (політична нестабільність, військові дії на Сході України, соціальні проблеми, в тому числі високий рівень тривожності й депресивності населення, нерівність доступу до соціальних послуг та ін.), а також егоцентрична й прагматична орієнтація значної частини населення посилюють девальвацію моральних та інтелектуальних цінностей, породжують зневіру й агресію підлітків та молоді, поглиблюють конфлікти між поколіннями.

Тож головним пріоритетом сучасного виховання має бути спонування учнів закладу загальної середньої освіти до активної діяльності в інтересах найближчого оточення чи місцевої громади, формування їх просоціальної поведінки. Це неодмінно має враховувати вікові особливості всіх цільових груп учнів. Проте нагальної уваги, на нашу думку, потребують саме підлітки з огляду на їх вразливість,

пов'язану із психофізіологічними характеристиками цього віку (емоційна незрілість, несформованість внутрішньої позиції, комплекс неповноцінності, відсутність достатнього досвіду моральної поведінки, підвищена критичність щодо інших, невміння контролювати власну поведінку та ін.).

Серед усього підліткового загалу також можна виокремити певні групи, що більшою мірою потерпають у різних життєвих ситуаціях, оскільки вирізняються яскравіше вираженими егоцентризмом, конфліктністю, грубощами, виявами агресії, крайністю самооцінки, тривожністю та навіюваністю, відсутністю рефлексії, обмеженістю етичних уявлень та ціннісних орієнтацій. Сьогодні таких підлітків прийнято називати «*підлітками уразливих категорій*». Результати досліджень науковців лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України дали змогу визначити їх як осіб 11–15 років, які за обтяжливих обставин свого життя швидше від однолітків піддаються дії негативних факторів довкілля, що може спричинити нерозуміння ними значущості соціальних цінностей і правових норм, несформованість навичок асертивності, вмінь конструктивної взаємодії, прагнень брати участь у благодійній діяльності. Саме для таких підлітків виховна діяльність, спрямована на розвиток просоціальних якостей особистості (доброзичливість, довіра, турботливість, відповідальність, толерантність, чуйність, емпатійність та ін.), на підвищення мотивації діяти просоціально, на спонування до реальних виявів просоціальної поведінки, набуває особливої актуальності.

Аналіз актуальних наукових досліджень і публікацій. Дослідники (Т. Гаврилова, В. Куніцина, Н. Кухтова, Д. Майерс, І. Юсупов) характеризують просоціальну поведінку як позитивну, конструктивну й соціально корисну, як пряму протилежність

асоціальної поведінки. Її основу становить особливий мотив, який вчені називають мотивом альтруїзму (мотивом допомоги, турботи, піклування про людей). Тому в наукових джерелах просоціальну поведінку визначають також як «альтруїстичну». В деяких дослідженнях просоціальну поведінку розглядають як систему певних моральних якостей, взаємин, які характеризуються специфічними почуттями, потребами, мотивами, навичками поведінки. Просоціальну поведінку розуміють як особливу форму внутрішньої самоактивності, що дає змогу людині наслідувати моральні норми і соціально позитивні дії, які пропонуються в обраній культурі (щедрість, допомога іншому, співпраця, вираження співчуття тощо) [8].

Науковці лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України, враховуючи соціально-психологічні особливості підлітків уразливих категорій, розуміють просоціальну поведінку як систему дій та вчинків особистості, зумовлену свідомим прийняттям соціально значущих норм і цінностей, прагненням і вмінням конструктивно вирішувати міжособистісні та групові суперечності, несприйнятливостю до ризикованих способів суб'єкт-суб'єктних взаємодій з метою попередження і подолання негативних явищ у дитячо-молодіжному середовищі, здатністю до самореалізації у соціально значущих видах діяльності. Вторинний аналіз матеріалів психолого-педагогічних досліджень [4; 8], присвячених цій проблематиці, дає змогу стверджувати, що «формування просоціальної поведінки відбувається під впливом соціального середовища й найближчого оточення особистості та опосередковується турботою про благополуччя інших, заступництвом і підтримкою, дружніми стосунками, взаєморозумінням, діалоговою взаємодією педагога й учня» [3, с. 38].

З огляду на зазначене, вважаємо доцільним окреслити **мету статті** – розгляд продуктивних практик формування просоціальної поведінки підлітків, зокрема, учнів уразливих категорій, для підвищення поінформованості психолого-педагогічної громадськості у системі загальної середньої освіти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Освітнє середовище науковці вважають сприятливим для моделювання і впровадження виховних впливів на особистість, сприяння «вирішенню актуальних проблем її особистісного, культурного, духовно-морального самовизначення, яке має ґрунтуватися на ідеях гуманізму» [1, с. 289], зокрема, й формування просоціальної поведінки та досвіду соціального служіння учнів. Включені спостереження освітнього процесу експериментальних закладів лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України засвідчили ефективність таких форм, методів і технологій, як:

– *шкільні служби порозуміння* (ШСП), що сприяють набуттю підлітками умінь конструктивного

розв'язання міжособистісних чи групових суперечностей та підвищують безпечність освітнього середовища;

– *соціальна практика*, що сприяє формуванню соціальної та громадянської компетентностей, набуття підлітками індивідуального досвіду вирішення актуальних життєвих завдань (волонтерство, соціальне служіння);

– *театральні вистави* різних жанрів, що репрезентують значущість просоціальних орієнтирів у житті кожної людини;

– *фото-, відеотехнології*, що забезпечують яскраву візуалізацію основних змістових меседжів формування просоціальної поведінки учнів тощо.

У сучасних закладах загальної середньої освіти значного поширення набуває технологія врегулювання конфліктів, що базується на активізації внутрішніх ресурсів особистості учасників ситуації, посилення відповідальності сторін не тільки за минулу конфліктну ситуацію, а й за налагодження діалогової взаємодії як гаранта майбутнього конструктивного розвитку подій. Це долучає до вирішення конфлікту його безпосередніх учасників і значущих осіб з найближчого оточення сторін та спеціально підготовлених осіб, які об'єднуються у так звану Шкільну службу порозуміння (або примирення).

Шкільні служби порозуміння – це технологія, основною рушійною силою якої постає дитячо-доросла спільнота, згуртована команда однодумців, що складають психологи, педагоги та старшокласники, які допомагають дітям і підліткам розв'язувати міжособистісні чи групові конфлікти конструктивним шляхом і налагоджувати у закладі освіти безпечну атмосферу.

Філософія цієї технології спирається на такі положення:

- конфлікт має бути розв'язано його реальними учасниками, оскільки безпосередня зануреність може сприяти віднайденню найкращого рішення. Обрання курсу на примирення самими учасниками конфлікту, прийняття ними відповідальності за таке рішення збільшує шанси, що вони його виконають і знову не потраплять в таку саму ситуацію;

- до зустрічі-примирення залучають самих підлітків, як її ведучих (медіаторів), оскільки в них тісний і довірливий контакт із однолітками;

- навички, здобуті ведучими під час проведення зустрічі-примирення, за якістю перевершують будь-які штучні ситуації на тренінгу, стають надійною основою життєвих компетентностей підлітків [6, с. 82–84].

Реалізують технологію кількома етапами:

- 1) *мотивація підлітків до роботи в службі* (інформаційно-рекламна діяльність, ознайомлення учнів, педагогів, батьків з основними ідеями, метою створення служби, її завданнями та перспективами);

- 2) *створення умов*, необхідних для конструктивного вирішення конфліктних ситуацій на основі зустрічей-примирення (організація та проведення

серії навчальних тренінгів та лекційних занять; обладнання спеціального приміщення – «кімнати примирення»; створення системи науково-методичного супроводу майбутніх медіаторів, який здійснюють учні закладу освіти);

3) *навчання підлітків – майбутніх медіаторів* (практикум з відпрацювання відповідних тем та питань відновлювальних практик (медіація, техніка «Коло»); практикум із відпрацювання комунікативних навичок медіаторів; практикуми з опрацювання складних випадків та аналізу відповідності практики стандартам медіації; практикум «Інноваційні методи відновних практик»). На цьому етапі проводять аналіз випадків для медіації, розробляють методи протистояння маніпуляціям учасників, підлітки опановують методи дотримання нейтралітету, стресостійкості, вчасної зупинки медіації;

4) *реалізація діяльності служби у просторі школи* (виявлення конфліктів у середовищі учнів і реагування на них, проведення програм примирення за участі підлітків як ведучих чи помічників старшого товариша-медіатора).

Отже, ключову роль у залагодженні особистісних чи групових конфліктів в учнівському середовищі відводять самим підліткам, однак, роль дорослих (педагогів, соціальних педагогів, психологів та ін.) в роботі шкільної служби примирення також вельми важлива. Вони покликані:

– розв'язувати складні конфлікти, що постають в освітньому середовищі (за участі дітей і дорослих, педагогів і дітей, батьків і дітей та ін.);

– проводити інформаційно-просвітницьку роботу серед колег і батьків;

– створювати належні умови і проводити навчання потенційних медіаторів з числа учнів;

– координувати дії членів служби примирення з поширення знань про медіацію та основи позитивного спілкування серед молодших і середніх школярів;

– забезпечувати супервізію і допомогу у вирішенні підлітками-медіаторами конфліктів між однолітками, а також брати участь у ролі ко-медіаторів у вирішенні конфліктів між дорослими і дітьми тощо.

Вирішення конфліктних ситуацій передбачає різні *методи*: вербальні, тактильні, релаксаційні, спрямовані на сприяння примиренню, згуртованості, спільне віднайдення консенсусу, вияви симпатії та довіри один до одного. Серед таких методів: бесіда, спільний аналіз типової ситуації, конструювання певних моделей поведінки, прогнозування наслідків цієї поведінки, перегляд сучасних мультфільмів, тематичних відеоматеріалів чи фрагментів із кінофільмів із подальшим їх обговоренням.

У своєму арсеналі медіатори мають багато різних видів практичних вправ, як індивідуальних, так і парних та групових. При цьому обов'язково враховують психолого-вікові особливості й уподобання учасників.

Як показує практика, дітям до вподоби моделювання ситуацій, різні прийоми зняття агресії чи негативних емоцій, емоційно-розвантажувальна «розмова», ситуаційно-рольові ігри та різноманітні ігрові вправи. До прикладу, дітям молодшого та середнього шкільного віку більше до вподоби вправи «Сердечні привітання», «Я – твій друг», «Паровозик», «Дружні долоньки», що працюють на створення позитивного мікроклімату, доброзичливість та згуртованість. Учні старшого шкільного віку надають перевагу вправам, спрямованим на рефлексію, зняття агресії, релаксацію. Це такі вправи як «Проба на роль», «Сила дихання», «Кроки назустріч», «Великі люди, які мають моє ім'я», «Значуща людина», «Нове життя розбитого дзеркала», «Ігри в тигри», «Мої досягнення і промахи», «Крила добра» та ін.

Досвід упровадження технології ШСП в практику експериментальних закладів освіти згаданої лабораторії засвідчує те, що в учнів – учасників зустрічей – змінюється ставлення до себе на відповідальніше, оскільки на зустрічах-примиреннях до учасників конфліктної ситуації виявляли розуміння і повагу, передавали їм відповідальність за вирішення ситуації незалежно від їхнього статусу в закладі освіти. Для підлітків діяльність у ролі медіаторів та ведучих таких програм також є потужним соціалізуючим фактором, бо, опиняючись в активній позиції, вони навчаються бачити подію всебічно, розбудовувати складну комунікацію між людьми з різними поглядами, відстежувати процеси, що відбуваються в їх співтоваристві, й скеровувати їх. У результаті підлітки отримують можливість успішно самореалізуватися у новій для себе якості й розвинути здібності, необхідні для практично будь-якої сучасної професійної діяльності.

Найважливішим ефектом упровадження технології «Шкільна служба порозуміння» педагоги-експериментатори визнають створення в закладі освіти дружнього і безпечного середовища, в якому панують просоціальні цінності та ідеї конструктивного вирішення конфліктів, взаємодопомоги та взаємопідтримки [2].

Дитина стає просоціальною особистістю, підготовленою до самореалізації свого гуманістичного потенціалу, не лише завдяки теоретичному сприйняттю моральних норм, а значною мірою завдяки самореалізації у суспільно значущій діяльності, гуманному ставленню до інших людей.

Взаємодія науковців і педагогів-практиків зі створення простору самореалізації особистості у суспільно значущій діяльності підтвердила ефективність ще однієї із засадничих технологій виховання – *соціальної практики*, яка допомагає особистісному зростанню, сприяє самореалізації й осмисленню загальнолюдських цінностей, таких як турбота, співчуття, милосердя, допомога тощо.

Соціальна практика – це технологія активної соціальної дії, спрямована на розв'язання конкретних соціальних проблем учня, школи, громади за активної участі самих учнів.

Характер соціальної практики залежить від її конкретного різновиду та організаційної форми, які було обрано для здійснення. Українські дослідники (І. Єрмаков, Г. Ковганич), обґрунтовуючи класифікацію різновидів (типів) соціальної практики на основі змісту її головних завдань, виокремлюють такі з них:

– *дослідницька соціальна практика* (дослідження конкретних соціальних проблем, локалізованих у громаді, закладі освіти, сім'ях учнів). Результатом практики є аргументований, науково обґрунтований опис соціальної проблеми з рекомендаціями щодо її вирішення (програма та план дій);

– *виробнича соціальна практика* (тимчасове вправлення у виконанні певних обов'язків, пов'язаних із посиленою трудовою діяльністю). Результатом практики є професійна орієнтованість учня, досвід виконання елементів майбутньої професійної діяльності, практичне уявлення про неї; отримання ним життєвого досвіду;

– *практика соціального служіння* (шкільна соціальна служба, внутрішні соціальні проекти або волонтерська робота у громадських організаціях, соціальних службах тощо). Результатом цього різновиду соціальної практики є досвід безкорисливої активної просоціальної дії, розвиток життєвої компетентності, вмінь та навичок конструктивного спілкування, роботи з людьми.

– *творча (індивідуальна) практика* (створення і презентація індивідуального творчого продукту). Результатом практики є акт творчості, який предметнюється, відображає певний рівень розвитку творчої обдарованості. Творча практика має виражений індивідуальний характер, важливо наповнити її суспільною значущістю (до прикладу, юний музикант може дати концерт для вихованців інтернатного закладу, юний художник може влаштувати виставку для мешканців пансіонату ветеранів війни та праці тощо).

Опертя на зазначене серед провідних *форм* організації соціальної практики дає змогу виокремити такі, як:

– тимчасова робота на підприємстві, в організації чи установі;

– участь у соціальних проектах;

– волонтерство;

– соціальне служіння, участь у благодійних акціях [7, с. 12–14].

У контексті формування просоціальної поведінки підлітків перспективною формою організації соціальної практики нам видається волонтерство, оскільки його основу становить добровільна, безкорислива участь учня у вирішенні соціальних проблем, надання допомоги не лише своїм однокласникам, які потрапили у складні життєві обставини (діти з особливими потребами, діти-сироти та соціальні сироти, діти з малозабезпечених сімей), а й соціально незахищеним мешканцям місцевої громади.

Однак, варто зважати на те, що соціальна практика у вигляді волонтерства має особливості, пов'язані з вирішенням закладом освіти питань:

– *підготовки волонтерів* (залучення, навчання, інструктаж, визначення цілей та окреслення завдань діяльності), що може здійснюватися як окремо закладом освіти або іншими державними (зокрема, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді) чи громадськими організаціями, так і у вигляді спільного соціального проекту закладу освіти із залученням тренерів (консультантів) серед представників партнерських організацій;

– *організації волонтерської діяльності учнів* як у межах закладу освіти (надання матеріальної допомоги і психологічної підтримки школярам, які потребують операції та довготривалого лікування; допомога учням із особливими потребами, учням із проблемних сімей, соціально-профілактична робота тощо), так і поза ним (підтримка воїнів-земляків, які перебувають на Сході України; догляд за людьми похилого віку та іншими особами, які потребують підтримки та допомоги; надання психологічної та матеріальної допомоги сім'ям переселенців; збереження культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури; догляд за місцями поховань захисників Вітчизни; природозахисна і природовідновлювальна діяльність: висадка дерев, кущів і квітів, упорядкування екологічних стежок тощо).

Контент-аналіз звітів експериментальних закладів освіти згаданої наукової лабораторії засвідчує, що впродовж останніх п'яти років проекти «Добро починається з тебе» (відвідування самотніх людей похилого віку) і «Хоробрі серця» (упорядкування і видання збірок біографій земляків – учасників АТО чи ООС); акції «Допоможемо разом дітям зі Сходу» (збір одягу, іграшок, навчального приладдя), «Ми за мир і єдність в Україні», «Оберіг для воїна» (виготовлення для військових іконок, ангелочків, сердечок, долоньок, рушників, браслетів патріотичних кольорів, ляльок-мотанок), «Лист солдату», «Лист пораненому» реалізуються практично у кожному закладі освіти України.

– *забезпечення визнання і підтримки* (індивідуальні та групові консультації учнів-волонтерів, публічні звіти на шкільних конференціях, масових заходах місцевої громади, висвітлення перебігу практики на сайті закладу освіти, у тематичних групах на Facebook, місцевих ЗМІ).

Соціальна практика має великий життєтворчий потенціал. Підлітки, залучені до соціальної практики, складають іспит на людяність, водночас отримують можливість перевірити власну спроможність вирішувати різноманітні складні життєві завдання. Учень може пересвідчитися у своїй компетентності (і перейти до вирішення складніших завдань) або відсутності певних здатностей (тоді він може сконцентруватися на їх розвитку).

Соціальна практика виявляє і зміцнює життєві цінності та моральні принципи особистості. У багатьох підлітків вони мають декларативний характер лише тому, що особистість не має можливості їх реалізувати, практично перевірити їх значущість для

себе. Соціальна практика створює для учня ситуацію морального, соціального вибору, який вимагає актуалізації життєвих цінностей, перевіряє його моральні якості (відповідальність, чесність, доброзичливість, толерантність тощо).

Однією із найзатребуваніших у роботі із підлітками є практика формування просоціальної поведінки учнів засобами шкільного театру, яка водночас визначається педагогами досить складною для впровадження, оскільки потребує ґрунтовної підготовки на всіх етапах створення і презентації вистав – від самого задуму постановки до покрокової його реалізації. Свою ефективність під час створення вистав шкільного театру засвідчили такі інтерактивні форми роботи із підлітками: *аналіз історій і ситуацій* – «Сенс просоціальної поведінки у житті сучасної людини» (поглиблення знань із теми просоціальності); *інтерактивні вправи* «Просоціальний вчинок (від підтримки до жертвовності) – на розвиток уваги, емпатії, почуття довіри і товариськості»; *дискусії* «Якою я бачу просоціальну особистість», «Рука допомоги іншому – крок до моєї просоціальності» (формування вмінь критично мислити, робити висновки і приймати відповідні рішення, всебічно бачити предмет обговорення); *бесіди* «Роль доброзичливості у моєму житті», «Конфлікт: як уникнути чи вирішити», «Чи легко сьогодні бути просоціальним?» (активізація зусиль підлітків для забезпечення співробітництва і співучасті в житті інших, обмін думками та почуттями, викликаними заявленою темою); *рольові ігри* «Неприємний сусід: спроби взаємодії чи ігнор?», «Я – новенький (а): як заявити про себе і налагодити контакт», «Однокласник із «складної» родини», «Тимчасово переміщені – поряд з нами» (формування позитивного емоційного клімату, активізація творчих можливостей учасників); *тематичні зустрічі* – «Просоціальність – вимога часу чи надумана проблема?», «Моя школа – середовище добрих друзів» (участь підлітків у обговоренні різних ситуацій, що стосуються проявів просоціальної поведінки у щоденному житті).

Популярністю у роботі з підлітками користуються такі вистави, як публіцистична, пластично-хореографічна, драматична [5] та плейбек-театр. *Публіцистична вистава* є монтажем різних епізодів та художніх жанрів. Основна вимога цього сценічного жанру полягає в сучасності й актуальності. Сценічне оформлення має бути лаконічним, а декорації – мінімізовані. Прикладом є публіцистична вистава «Країна ввічливості і доброти» за творами Василя Сухомлинського «Лисеняtko-першокласник», «Півень і сонечко», «Як їжачок до зими готувався», у яких видатний педагог звертається до таких просоціальних якостей людини, як товариськість, чуйність, совісність, терпимість, доброзичливість, довіра. Сюжет і атрибутика вистави (плакати-заклики «Будь чуйним!», «Будь терпимим!», «Не зазнавайся!», «Вмій пробачати!», «Будь чемним!») допомагають відкривати для підлітків шляхи допомоги, підтримки, заступництва.

Пластично-хореографічна вистава говорить мовою символів та потребує сучасних технічних засобів, художнього освітлення, цікавих ефектних мізансценічних рішень, виразних костюмів, реквізиту, часто гриму, сценічних атрибутів і яскравого музичного рішення. Сюжет вистави має бути чітким і зрозумілим навіть без слів, з наголосом на боротьбі позитиву і негативу. Така вистава буде більш зрозумілою для дитячої та молодіжної аудиторії, якщо в ній «за кадром» звучатиме голос, що дасть змогу глибше розкрити її зміст. Такою є вистава «Козацька легенда» про життя козака-характерника, який досконало володіє своїм тілом і духом, про його віру у себе, його кохання до нареченої і любов до Батьківщини, його перемогу над злом. Сюжет спектаклю розповідає про найдраматичніші моменти долі козака. Пластичну дію вистави підтримано коментарем про прадавню боротьбу Добра і Зла на Землі, який дає змогу глибше розкрити зміст вистави.

Драматична вистава як жанр потребує наявності певного драматичного сюжету, колізії. У ній дійові особи виступають носіями певних характерів чи вчинків, відбувається напружено внутрішня боротьба. Водночас розповідь реальної побутової історії робить виставу дуже зрозумілою і переконливою. Хоча історія може бути й алегоричною, притчовою, що не менш цікаво для учнівської аудиторії. Важливо, щоб така вистава захоплювала підлітків, а це можливо лише у тому випадку, коли актори самі дуже глибоко розуміються на ідеї вистави і прагнуть максимально донести зміст своїх дій і слів до свідомості глядачів. Такою драматизацією є вистава «Крила» за твором Януша Корчака «Сповідь метелика» про життя маленького хлопчика, який мав крила, що означали його животворчу силу дитинства. Складні, болісні моменти життя хлопчика, що демонструються впродовж вистави, дедалі все більше «обрізають» йому крила. Коли нарешті хлопчик залишається зовсім без крил, дорослий захисник-порадник, якого уособлює Корчак, розраджує його і дарує нові крила.

Плейбек-театр зацікавлює підліткову аудиторію своєю спонтанністю та непередбачуваністю. У акторів цього театру немає готової вистави, і вони заздалегідь навіть не уявляють, як розгортатиметься їхня постановка. Плейбек-театр є інтерактивною імпровізаційною виставою, яку створюють за допомогою життєвих ситуацій глядачів театру. Завдання акторів полягає у тому, щоб «повернути» глядачеві його ж історію, але у сценічній формі. Фактично така вистава – арт-діалог із глядачем з тієї проблеми, яка є актуальною саме для нього. Глядач і актор разом створюють мінливе театральне полотно з різних історій, різних переживань, людських радощів і труднощів. Основна ідея плейбек-театру полягає у трансляванні історій, пропонуваннях увазі оточуючих, з підкресленою самоцінністю кожної людини. Цей жанр допомагає підліткам розвивати вміння слухати й чути іншого, розуміти глибинну сутність

події чи вчинку, довіряти й довірятися, відчувати іншу людину й вірити у себе.

Останнім часом у підлітків стали популярними *фото- та відеотехнології*, зокрема, аматорські знімки та власне відео. Зазначимо, що використання відеороликів, анімаційних фільмів, фотовиставок є дуже доречним у вихованні таких просоціальних якостей особистості, як доброзичливість, довіра, емпатійність, альтруїстичність, толерантність. Фото-, відеотехнології поширені серед підлітків, оскільки потребують мізерних зусиль порівняно з іншими видами діяльності, але й мають водночас значну кількість зацікавлених глядачів, адже фотовиставки влаштовують і в Інтернет-просторі. При цьому педагогам лише необхідно чітко сформулювати тематику фотографій та зазначити технічні формати для їх належної якості. Для створення фотофільмів використовують значну кількість фотографій (іноді понад 100), які можна об'єднати в один фільм. Матеріалом для нього може бути мікс авторських фотографій та зображень з Інтернету. Бажано, щоб такий фотофільм супроводжувала музика, закадровий голос, певні написи. Однак, педагогам варто взяти до уваги, що власне створення фотофільму є тільки початком виховної взаємодії: його варто переглянути широким загалом учнів, а завершити перегляд важливо рефлексивним обговоренням, послуговуючись такими запитаннями: «Яке фото мене найбільше вразило і чому?», «Які слова найбільше запам'яталися?», «Який фотофільм я хотів (-ла) б створити?» та ін.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, з метою збільшення ефективності виховання молодого покоління, зокрема, формування просоціальної поведінки підлітків уразливих категорій, доцільно динамічно оновлювати виховну діяльність та осучаснювати методичний інструментарій, впроваджувати в освітній процес закладу загальної середньої освіти продуктивні форми, методи й технології. Завдяки таким практикам формування просоціальної поведінки учні здобувають певний досвід просоціальної взаємодії та соціально значущої діяльності. Зазначене, на нашу думку, допомагає утримувати підлітків від виявів асоціальної поведінки та сприяє позитивній соціалізації підлітків уразливих категорій.

Перспективи подальших досліджень пов'язані із створенням сучасного науково-методичного інструментарію підвищення професійної компетентності педагогів із питань виховання підлітків уразливих категорій у кризовому соціумі.

Список використаних джерел

1. Бех І. (2018). *Особистість на шляху до духовних цінностей*: монографія. Київ – Чернівці: «Букрек».
2. Бовдуй С., Семененко Л., & Лихо В. (2018). Від «кімнати примирення» до культури міжособистісного спілкування. *Методист*, 12 (84). С. 61–67.
3. Кириченко В. І., Нечерда В. Б., & Єжова О. О. (2018). Стан сформованості просоціальної поведінки

підлітків у закладах загальної середньої освіти. *Педагогіка і психологія*, 4 (101). С. 37–44.

4. Корчакова Н. В. (2018). *Вікова генеза просоціальної особистості*. (Дис. докт. психол. наук). Київ.

5. Безпальча Р., Григоріва М., & Немая Я. (2010). *Крок до толерантності: використання арт-технологій у захисті прав дітей-біженців*: навч.-метод. посіб. Київ: Школа Рівних Можливостей.

6. *Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект* (2016). Київ: ФОРМ Стеценко В. В.

7. Єрмаков І. & Ковганич Г. (Ред.). (2008). Соціальна і життєва практика учнів 12-річної школи. *Управління школою*, 9 (69).

8. Кириченко В. І. (Ред.), Єжова О. О., Нечерда В. Б., Тарасова Т. В., & Хомич О. Л. (2016). *Формування просоціальної поведінки учнів в умовах превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу: монографія*. Тернопіль: Терно-Граф.

V. KYRYCHENKO, V. NECHERDA

Formation practices of the pro-social behavior of the vulnerable categories' adolescents

The article discusses the effective forms, methods and technologies of the formation of prosocial behavior of adolescents of vulnerable categories in general secondary education institutions. The authors focuses on social practice, school understanding services, theater performances of various genres, and photo-video-technologies.

In this study considers the experience of implementation of the technology of «School understanding Services» into the practice of experimental educational institutions, its philosophy and stages of its realization, the role of adolescents and adults in resolving personal and group conflicts at the school environment, and various methods of solving conflict situations and the most important effect of implementation this technology.

In addition, the authors pay attention to one of the main technologies of education. It is a social practice, which helps adolescents personally grow, self-realization and understanding of universal human values, such as care, compassion, mercy, help etc. Researchers identify a number of features of social practice like a volunteering, and come to the conclusion that this technology discovers and strengthens the life values and moral principles of the individual.

The article also emphasizes that the formation of the social behavior of students by means of a school theater is one of the most popular practice at working with adolescents. At the same time teachers determined it's like difficult to implement, because this practice requires thorough preparation at all stages of creating and presenting performances. The authors examine interactive forms of work with adolescents, which have shown their effectiveness in creating plays of the school theater They also emphasizes the genre features of the most popular performances at work with adolescents: journalistic, plastic-choreographic, dramatic and playback-theater. Also substantiates the great popularity among teenagers of photo-video-technologies and their educational effect is noted.

The researchers believe that attracting adolescents to creative and socially significant activities helps to keep them from demonstration of antisocial behavior and contributes to their personal growth, self-realization and the development of prosocial qualities.

Keywords: prosocial behavior, formation of prosocial behavior, practices, forms, methods, technologies, adolescents, adolescents of vulnerable categories.

References

1. Bekh I. (2018). *Osobystist na shliakhu do dukhovnykh tsinnosti* [Personality on the path to spiritual values]. Kyiv – Chernivtsi: «Bukrek».
2. Bovdui S., Semenenko L., & Lykho V. (2018). Vid «kimnaty prymyrennia» do kultury mizhosobystisnoho spilkuvannia [From the «room of reconciliation» to the culture of interpersonal communication]. In *Metodyst: Vol. 12(84)* (pp. 61–67).
3. Kyrychenko V. I., Necherda V. B., & Yezhova O. O. (2018). Stan sformovanosti prosotsialnoi povedinky pidlitkiv u zakladakh zahalnoi serednoi osvity [The state of the formation of social behavior of adolescents in institutions of general secondary education]. In *Pedahohika i psykholohiia: Vol. 4(101)* (pp. 37–44).
4. Korchakova N. V. (2018). *Vikova heneza prosotsialnoi osobystosti* [Age genesis of a prosocial personality]. (Doctoral dissertation, Kyiv).
5. Bezpalcha R., Hryhoriva M., & Niemaia Ya. (2010). *Krok do tolerantnosti: vykorystannia art-tekhnologii u zakhysti prav ditei-bizhentsiv* [A step to tolerance: using art technologies to protect the rights of refugee children]. Kyiv: Shkola Rivnykh Mozhlyvostei.
6. *Rozbudova myru. Profylaktyka i vyrishennia konfliktu z vykorystanniam mediatsii* (2016) [Building peace. Prevention and conflict resolution using mediation: the socio-pedagogical aspect]. Kyiv: FOP Stetsenko.
7. Yermakov I., & Kovhanych H. (Eds.). (2008). *Sotsialna i zhyttieva praktyka uchniv 12-richnoi shkoly* [Social and life practice of 12-year-old school pupils]. In *Upravlinnia shkoloiu: Vol. 9(69)*.
8. Kyrychenko V. I. (Ed.), Yezhova O. O., Necherda V. B., Tarasova T. V., & Khomych O. L. (2016). *Formuvannia prosotsialnoi povedinky uchniv v umovakh preventyvnogo vykhovnoho seredovyschcha zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu* [Formation of prosocial behavior of pupils in conditions of preventive educational environment of general educational institution]. Ternopil: Terno-Hraf.

ПОДІЇ, ЗАХОДИ, ПРЕЗЕНТАЦІЇ

Проведено тренінг із впровадження електронних підручників

Розвиток цифрової економіки в умовах цифрового суспільства потребує реформування освітньої галузі, зокрема її цифровізації. Кардинальні зміни, що відбуваються у сфері загальної середньої освіти, спонукають до впровадження нових форм, методів та засобів навчання. Це своєю чергою актуалізує питання підготовки вчителя до використання сучасних технологій в освітньому процесі.

З метою навчання вчителів, зокрема учасників експерименту всеукраїнського рівня за темою «Електронний підручник для загальної середньої освіти (E-book for secondary education (EBSE), на базі ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» відбувся тренінг, в якому взяли участь понад 50 освітян України.

Організатори тренінгу «Електронний підручник для загальної середньої освіти» – відділ цифрової освіти та ІКТ ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», видавці електронних підручників, що виграли конкурсний відбір проектів електронних

підручників для закладів загальної середньої освіти у 2018 році. Модератором заходу виступила Оксана Мельник, кандидат педагогічних наук, начальник відділу цифрової освіти та ІКТ ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти».

З вітальним словом до учасників звернулася Олена Дубовик, заступник директора ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти».

Вчителів цікавили передусім питання організаційних аспектів навчального процесу освітнього закладу. Їх порушила у своєму виступі начальник відділу наукового та навчально-методичного забезпечення змісту дошкільної та початкової освіти в Новій українській школі Наталія Пархоменко.

Про методіку використання електронних підручників у початковій школі детально розповіла науковий співробітник відділу наукового та навчально-методичного забезпечення змісту дошкільної та початкової освіти в Новій українській школі, кандидат педагогічних наук Олена Гайдамака.

Педагоги отримали фахову науково-методичну консультацію з використання сучасних інтерактивних технологій, поповнили знання, здобули підтримку в подальшій їх практичній реалізації.

Тренінг пройшов у конструктивній і дружній атмосфері. Його учасники дійшли висновку, що такі заходи вкрай потрібні педагогам-практикам, їх організацію і проведення має бути продовжено.

*За інф. офіційного сайту
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»*